

Krzysztof Gajdka
(Lublin)

Nowe przyczynki do biografii Stanisława Kurosza, siedemnastowiecznego starosty Orli

Książę Krzysztof II Radziwiłł (1585-1640) tytułował go „panem” i bardzo liczył się z jego zdaniem. Wysoko cenieni literaci, Samuel Przytkowski¹ i Olbrycht Karmanowski, byli jego serdecznymi przyjaciółmi, a sam Daniel Naborowski unieśmiertnił go w jednej ze swoich fraszek. Współcześni autorzy monografii Orli, Grzegorz Sosna i Doroteusz Fionik, piszą o nim: „Ten zręczny polityk i dobry gospodarz umiał połączyć mnogość obowiązków i dbać o rozwój włości orlańskiej”². Staranne wykształcenie zdobył w Akademii Rakowskiej, a doświadczenie dworskie i administracyjne — podczas służby u księcia Gabora Batorego w Siedmiogrodzie. Stanisław Kurosz, bliski krewny Kochanowskich, był z pewnością ciekawą postacią swej epoki, nie dziwi więc, że wzbudza dziś coraz większe zainteresowanie.

O Kuroszu wspominali w swoich pracach tej rangi uczeni, co m.in. Urszula Augustyniak, Marceł Kosman, Stanisław Kryczyński, Stanisław Tync i Kazimierz Borzęcki. Badacze znają rolę i duże wpływy Kurosza na dworze birżańskim, nie umieją jednak jak dotąd powiedzieć czegoś więcej na temat jego pochodzenia (wiadomo jedynie, że pieczętował się herbem Rawicz³, istnieje

¹ Samuel Przytkowski mówił o Kuroszu: „tak rodowity w Koronie szlachec, że niewiem by się kto w Ojczyźnie znalazł, coby więcej znacznych domów bliską dobiegł krewnością”, cyt. za: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585-1640). Mechanizmy patronatu*, Warszawa 2001, s. 123 (pisownia oryginalna).

² Zob.: G. Sosna, D. Fionik, *Orla na Podlasiu. Dzieje Cerkwi, miasta i okolic*, Białystok 1997, s. 26.

³ Takim właśnie herbem Kurosz pieczętował swoje listy.

też kilka hipotez, m.in. mówiąca, że mógł pochodzić z województwa mściławskiego). Biorąc pod uwagę herb oraz rodzinne koligacje, które wymienił Samuel Przypkowski w *Dziękowaniu (...)* za pannę Jadwigę Grekównę⁴, ustaliłem ponad wszelką wątpliwość, że Stanisław Kurosz pochodził z rodziny osiadłej w Woli Kuroszowej w dawnym województwie sandomierskim i parafii Borkowice (32 wiorsty od Końskich⁵). Był wnukiem Hieronima Kurosza (zm. ok. 1569), który pojął za żonę Urszulę Odrowąż-Białaczowską. Z tego związku urodzili się Zofia, Andrzej i Kacper⁶. Jak pisze Boniecki, wspomniany Kacper był żonaty z Katarzyną Wąsowiczówną z Jablonicy, z którą zeznał zapis wzajemnego dożywocia w Lublinie w 1584 r.⁷ Co ciekawe, we wspomnianym *Dziękowaniu...* Przypkowskiego znajdujemy informację, że matka Kurosza pochodziła z Dunin-Wąsowiczów⁸. Najlepszy to dowód, że Stanisław był synem Kacpra Kurosza i Doroty z Wąsowiczów, a skoro zapis dożywocia został dokonany w Lublinie w 1584 r., śmiało możemy powiedzieć, że Kurosz mniej więcej w tym czasie się urodził⁹.

Dla księcia Krzysztofa II Radziwiłła pozyskanie Stanisława Kurosza na służbę miało znaczenie strategiczne, a to ze względu na jego pokrewieństwo i koligacje z wieloma znanymi rodzinami szlacheckimi w Koronie, wśród których — za Samuelem Przypkowskim — można wymienić Łaskich, Myszkowskich, Bonerów, Ostrorogów, Mieleckich, Barzych, Kucińskich, Kochanowskich, Podlódowskich, Komorowskich, Konarskich, Gnońskich, Lanckorońskich czy Kurozwęckich. Przez pierwsze małżeństwo Kurosz spowinował się z Otwinowskimi, Jaroszowskimi, Kazimirskimi, Chyckimi i Sienieńskimi¹⁰. Wśród krewnych Hieronima Kurosza byli niebyle jacy przodkowie, m.in. Jan Kurosz — dworzanin króla Stefana Batorego, który zginął pod Połockiem¹¹. Paprocki pisze o Kuroszach herbu Rawicz „mężowie sławni”¹². Dziad Stanisława, Hieronim Kurosz herbu Rawicz z Woli Kuroszowej, żonaty z Urszulą Białaczowską z Białaczowa, córką Jakuba Białaczowskiego, był wujem poety Jana Kochanowskiego. Babki Piotra Kochanowskiego, słynnego tłumacza Tassa i Ariosta, i Kurosza

⁴ Rkps Biblioteki Kórnickiej nr 1191, k. 106.

⁵ Zob.: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, t. IV, Warszawa 1883, s. 932.

⁶ Zob.: *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej opracowany przez Seweryna hrabiego Uruskiego*, t. VIII, Warszawa 1911, s. 226.

⁷ Zob.: A. Boniecki, *Herbarz polski*, cz. 1, t. 13, Warszawa 1909, s. 239.

⁸ Rkps Biblioteki Kórnickiej nr 1191, k. 106.

⁹ Musiał być niewiele młodszy od urodzonego około 1580 r. Olbrychta Karmanowskiego, skoro obaj związali ze sobą na jakiś czas swe losy (kształcili się wspólnie, prawdopodobnie obaj służyli też u księcia siedmiogrodzkiego po rokосу Zembrzydowskiego).

¹⁰ Por.: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła...*, s. 123.

¹¹ Zob.: K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, t. V, Lipsk 1840, s. 459.

¹² Zob.: *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane rp. 1584*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858, s. 549.

(Anna i Urszula Białaczowskie) były rodzonymi siostrami¹³. Szwagrem Stanisława Kurosza był mieszkający pod Kamieńcem szlachcic Chomętowski (Chomentowski)¹⁴. Dworzaniń z tak licznymi koligacjami był dla Radziwiłła niemal bezcenny, ponieważ pozyskanie go wymiennie przekładało się na poparcie podczas sejmów i sejmików. Wydaje się, że o „ułowienie” Kurosza na służbę ks. Krzysztof II Radziwiłł zabiegał już przed 1620 r., a z pewnością wiemy, że znał go już w 1616 r.¹⁵

Kurosz był żonaty dwukrotnie. Jego pierwsza żona zmarła w kwietniu 1630 r. w pogoju. Była ona konfidentką księżnej Anna Radziwiłłowej. Jedną z hipotez głosi, że mogła ona być córką Pawła Bazarzewskiego herbu Rawicz¹⁶, który w jednym z listów nazywa starostę orlańskiego synem. Wcześniej pisałem już, że przez pierwsze małżeństwo Kurosz spowinowacił się z familiami Otwinowskich, Jaroszowskich, Kazimirskich, Chyckich i Sienieńskich (o czym wspominał w *Dziękowaniu...* Samuel Przytkowski). Przynajmniej trzy z nich to rodziny ariańskie związane z Rakowem: Otwinowscy za sprawą Erazma i jego braci, Jakub Sienieński był założycielem i właścicielem Rakowa, a w 1607 r. podarował Erazmowi Otwinowskiemu dom przy ulicy Starej Szydłowskiej, przy której mieszkali również Chyccy¹⁷. Za radą przyjaciół już w kilka miesięcy po pogrzebie pierwszej żony Kurosz postanawia porzucić żałobę i ponownie wejść w związek małżeński z Jadwigą Grekówną, o czym informuje księcia Krzysztofa II pod koniec sierpnia 1630 r.¹⁸

Kurosz, sekretarz ks. Krzysztofa, był jego pełnomocnikiem w sprawach z duchowieństwem katolickim, m.in. w transakcjach z biskupem wileńskim Eustachym Wołłowiczem oraz plebanami słuckim i kopylskim. Był wysłan-

¹³ Anna z Białaczowskich Kochanowska była matką poety Jana Kochanowskiego. Piotr Kochanowski był bratankiem poety.

¹⁴ Zob.: S. Kurosz do ks. K. Radziwiłła z Orli, 19 czerwca 1628 r., rkps Archiwum Głównego Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Radziwiłłowskie, dział V (dalej: AR V), 8080/II, s. 231.

¹⁵ Wynika to z listu Macieja Berzeńskiego do Krzysztofa Radziwiłła, pisanego w Orli 5 października 1616 r., w którym czytamy, że „w sprawie Brzozowskiego z Żydem »godziłoby się jemu większy fawor pokazać«, bo Berzeńskiemu szwagrem a Kuroszowi wujem”; cyt. za: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła...*, s. 128. Ze wspomnianym Berzeńskim Kurosz był skoligacany, nie dziwi więc fakt, że zostaje starostą w Orli, gdzie pan Maciej był książęcym administratorem w latach 1617-1621. Ów Brzozowski (prawdopodobnie Andrzej), wuj Kurosza, był przydany — jako sługa starszy — Olbrychtowi Karmanowskiemu, ochmistrzowi dworu ks. Anny w 1624 r.

¹⁶ Zob.: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła...*, s. 123.

¹⁷ Zob.: Z. Pietrzyk, *Wypisy Stanisława Kota do dziejów Rakowa*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, XXXII, 1987, passim. W tym miejscu uwaga, że przez Otwinowskich Kurosz był spowinowacany również z Olbrychtem Karmanowskim, którego matka była córką Jerzego Otwinowskiego, brata Erazma.

¹⁸ *Stanisław Kurosz do ks. Krzysztofa II Radziwiłła z Orli*, 31 sierpnia 1630 roku, rkps AGAD, AR V, 8080/III, s. 536.

nikiem na sejm toruński w 1626 r. i sejmiki (m.in. deputacki piński w 1632 roku)¹⁹. Jak pisze Urszula Augustyniak, w Koronie za zaciągi sejmowe odpowiedzialni byli Stanisław Kurosz i Marcin Oborski, administrujący majątkościami podlaskimi i z tego tytułu wyspecjalizowani w penetracji sejmików podlaskich i mazowieckich oraz przesyłaniu informacji z dworu królewskiego²⁰. W latach 1621-1635 Kurosz był starostą podlaskiej Orli, która była punktem tranzytowym na drodze z Litwy do Warszawy, a dalej do Małopolski (trafiały tu listy i towary ekspediowane potem na dwór książęcy)²¹.

Kurosz był czynnym arianinem, brał udział w synodach braci polskich. Wiemy, że podczas synodu w Rakowie w 1635 r. oświadczył zebrany, że syna swego, Gracjana, poświęca studiom teologicznym w Akademii Rakowskiej²² (dziesięć lat później Gracjan Kurosz był już ministrem w zborze arianiskim w Kiejdanach²³). Nie wiadomo, czy wystąpienie Kurosza na wspomnianym synodzie nie było główną przyczyną odwołania go ze stanowiska starosty orlańskiego. I to w momencie, kiedy mógł się poszczycić niemałymi sukcesami: odbudował i ogrodził Orle po pożarze i pozyskał dla niej w 1634 r. prawa miejskie²⁴.

Maciej Berzeński w liście do ks. Krzysztofa II Radziwiłła z 1635 r. pisze: „O Folwark Białostocki, co Pan Kurosz trzyma”²⁵. Wygląda więc na to, że po przekazaniu orlańskiego starostwa Janowi Pękalskiemu, Stanisław Kurosz został dzierżawcą folwarku (była to więc swego rodzaju emerytura). Jeszcze jedenaście lat po śmierci Kurosza w folwarku tym posesorką była druga żona Kurosza, Jadwiga z Greków. Wiemy, że schronienia u niej w 1657 r. szukał arianin Andrzej Lubieniecki młodszy (ur. w 1590 r.), który wspominał później, że w maju i lipcu 1657 r. przebywał u „Pani Kuroszowej”, którą nazywa siostrą²⁶. Znaczyłoby to, że wdowa po Stanisławie na-

¹⁹ Zob.: U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła...*, s. 156.

²⁰ Zob.: tamże, s. 99.

²¹ Zob.: G. Sosna, D. Fionik, *Orla na Podlasiu...*, passim.

²² Zob.: S. Szczotka, *Synody Arjan Polskich od założenia Rakowa do wygnania z kraju*, Kraków 1936, s. 58.

²³ Zob.: S. Kryczyński, *Ariańska rodzina Lubienieckich w XVI i XVII wieku*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. S. Zakrzewskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, rkps Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego nr 2922, rozdz. IV, s. 58.

²⁴ Z mocy przywileju ks. Krzysztofa II z 1618 r. Orle nie otrzymała pełnych praw miejskich. Książę Krzysztof obiecał jednak orlanom, że gdy zobaczy, „że się zbierać na Fundacyę w dobrym Rządzie pomnażać będą, tedy onych wiecznymi Wolności Prawem Magdeburskim według przykładu miast J.K.M ci przyległych deklarować zechcę”; zob. G. Sosna, D. Fionik, *Orla na Podlasiu...*, s. 23.

²⁵ *Maciej Berzeński do ks. Krzysztofa II Radziwiłła z Zabłudowia*, 4 września 1635 r., rkps AGAD, AR V, 637/V, s. 24.

²⁶ Zob.: J. Tazbir, *Lubieniecki Andrzej młodszy*, hasło, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVII, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk 1972, s. 596.

dal była arianką. Między Kuroszami a Lubienieckimi istniało powinowactwo, ponieważ jedna z córek Stanisława, Konstancja, wyszła za mąż za Tomasza Lubienieckiego²⁷.

Stanisław Kurosz zmarł w 1646 r. w dzierżawionym od księcia folwarku białostockim. Do końca pozostał wierny ariańskim ideałom i w tym duchu wychował dzieci. Z pewnością nawet nie przypuszczał, że dwanaście lat po jego śmierci sejm podejmie uchwałę o wypędzeniu braci polskich z kraju, a wielu jego przyjaciół bądź wyemigruje, bądź zmieni wyznanie na katolickie. Wiemy, że rodzina Kurosza jeszcze w 1657 r. trwała przy arianizmie, trudno dziś powiedzieć, czy kilka lat później przeszli konwersję. Stanisław Kurosz był postacią barwną, posiadał wiele talentów i staranne wykształcenie. Cenne koligacje i znajomości, poparte doświadczeniem administracyjnym, dały mu wysoką pozycję w hierarchii dworskiej. Choć gorliwy arianin, nie był fanatykiem religijnym, skoro księżę wyznaczał go do negocjacji z klerem katolickim. Jego korespondencja nosi ślad talentu literackiego, co z pewnością nie uszło uwadze księcia i licznych na dworze birżańskim literatów, w tym przyjaciół Kurosza — Samuela Przytkowskiego i Olbrychta Karmanowskiego.

* * *

Hasło „Stanisław Kurosz” pewnie nie pojawi się w wiodących encyklopediach, jednak wielu historyków i historyków literatury (w szczególności zajmujących się okresem Reformacji) oraz badaczy dziejów Podlasia postać ta coraz bardziej interesuje²⁸. Mam nadzieję, że artykuł niniejszy będzie pomocny w prowadzonych przez nich badaniach.

²⁷ Pozostałe dzieci Kurosza to Jakub, Kacper, Hieronim i Katarzyna. Z pierwszego małżeństwa miał syna Gracjana, który został alumnem teologii w Rakowie.

²⁸ Niebawem powstanie prawdopodobnie na UMCS praca magisterska na temat korespondencji Stanisława Kurosza.